

JARROHLIK VA FARMAKOLOGIK TERMINLARNING SEMANTIK GURUHLARI: LOTIN-YUNON ASOSLI BIRLIKLARNING SINXRON TAHLILI

Raxmonova Fotima Ahad qizi

Buxoro xalqaro universiteti, magistrant

Annotatsiya. Mazkur tezisda o'zbek tibbiy terminologiyasidagi jarrohlik va farmakologik terminlarning semantik guruhlarini sinxron lingvistik tahlil asosida o'rganiladi. Tadqiqot 60 dan ortiq terminni qamrab olib, ularni semantik model va ma'no toifalari bo'yicha tasniflaydigan amaliy jadvallar hamda xulosalar taqdim etadi. Tahlil shuni ko'rsatadiki, jarrohlik terminlarida harakat-natijaviy semantika, farmakologik terminlarda esa funksional-ta'sir semantikasi yetakchilik qiladi.

Kalit so'zlar: semantik tahlil, jarrohlik terminologiyasi, farmakologik terminologiya, sinxron yondashuv, ma'no guruhi, lotin tibbiy terminlari.

Kirish. Terminning ma'nosi uning tuzilishidan ajralmasdir — bu terminologiya nazariyasining asosiy qoidalaridan biri.¹ Biroq semantik tahlil strukturaviy tahlildan farqli o'laroq, terminni *mazmun* tomonidan tekshiradi: u qaysi tushunchani chegaralaydi, qanday ma'no toifasiga mansub va qanday semantik munosabatlar tizimiga kirishadi — ana shu savollarga javob beradi. Ushbu yondashuv tibbiy terminologiyani tizimli o'rganishda alohida ahamiyat kasb etadi, chunki tibbiy terminlar ko'pincha bir-biriga semantik jihatdan bog'liq bo'lgan guruhlar — terminologik maydonlar — sifatida namoyon bo'ladi.

¹Leychik V.M. Terminovedeniye: predmet, metody, struktura. 3-ye izd. — Moskva: Izd-vo LKI, 2007. — 256 s.

Semantik maydon nazariyasi tibbiy terminologiyaga qo'llanilganda terminlarning funksional-ma'noviy guruhlari yaqqol ko'zga tashlanadi.² Jarrohlik terminlari bajariladigan *harakatni*, farmakologik terminlar esa dorining organizmga *ta'sir yo'nalishini* ifodalaydi. Mana shu ikki terminologik qatlamning semantik tahlili ushbu tadqiqotning markazini tashkil etadi.

Asosiy qism. Jarrohlik terminlarining semantik tahlili shuni ko'rsatadiki, ularning ma'no markazi *suffiks* orqali ifodalanadi. Aynan suffiks amaliyotning xarakterini belgilaydi; ildiz esa faqat operatsiya ob'ektini — ya'ni qaysi organ yoki to'qimaga nisbatan amaliyot bajarilishini — ko'rsatadi. Bu semantik model o'ta izchil: bir xil suffiks turli organ nomlari bilan birikib, ma'no toifasi saqlanib qolgan holda turli terminlar hosil qiladi.³

Jarrohlik terminlarining semantik guruhlari quyidagicha tasniflanadi:

Semantik guruh	Asosiy suffiks	Misollar	Guruh ma'nosi
Kesish va ochish	-tomia	<i>laparotomia,</i> <i>thoracotomia,</i> <i>craniotomia</i>	Tananing muayyan qismini kesib ochish
Olib tashlash	-ectomy	<i>appendectomy,</i> <i>gastrectomia,</i> <i>nephrectomia</i>	Organ yoki to'qimani butunlay olib tashlash

²Temmermann R. Towards New Ways of Terminology Description. — Amsterdam: John Benjamins Publishing, 2000. — 258 p.

³Patton P. Medical Terminology: A Short Course. 8th ed. — Elsevier, 2017. — 432 p.

Tiklash va shakllantirish	-plastica	<i>rhinoplastica, arthroplastica, angioplastica</i>	Organ yoki tuzilmani rekonstruksiya qilish
Sun'iy teshik yaratish	-stomia	<i>tracheostomia, colostomia, gastrostomia</i>	Organ bilan tashqi muhit o'rtasida teshik hosil qilish

Jadvaldan ko'rinib turibdiki, jarrohlik terminlari semantik jihatdan *harakat-natijaviy model* asosida qurilgan: har bir termin amaliyotning yakuniy holatini — nima qilindi va uning natijasi nima — birgalikda ifodalaydi. Masalan, *appendectomy* «appendiksni olib tashlash operatsiyasi» ma'nosini ifodalab, ham ob'ektni (appendiks), ham harakatni (olib tashlash) qamrab oladi. Shu xususiyat jarrohlik terminlarini semantik jihatdan eng aniq va taxminlanuvchan terminologik qatlamga aylantiradi.⁴

Farmakologik terminlar semantik tahlili esa boshqa manzarani namoyon etadi: bu terminlarda semantik markaz *ta'sir yo'nalishi* hisoblanadi. Ya'ni farmakologik termin nafaqat dorini nomlaydi, balki uning organizmga *nima qilishini* ham ifodalaydi. Bu xususiyat klinik amaliyotda terminni birinchi marta ko'rganda ham uning ma'nosini taxmin qilish imkonini beradi — bu terminologik tizimning amaliy qimmatini nuqtai nazaridan muhim ustunlikdir.⁵

Farmakologik terminlarning semantik guruhleri:

⁴Rustamova S.Sh., Saydullayeva M.A., Abdullayeva R.M. Lotin tili va tibbiy terminologiya. – Toshkent: Nadir Nashr, 2020. – 256 b.

⁵Boliyev M.N. Lotin tili va tibbiyot terminologiyasi. – Toshkent: Ilm Ziyo, 2010. – 210 b.

Semantik guruh	Asosiy komponent	Misollar	Guruh ma'nosi
Qarshi ta'sir	<i>anti-</i>	<i>antibioticum,</i> <i>antipyreticum,</i> <i>anticoagulans</i>	Patologik omil yoki jarayonga qarshi yo'naltirilgan
Tinchlantiruvchi ta'sir	<i>sed-, hypno-, tranquil-</i>	<i>sedativum,</i> <i>hypnoticum,</i> <i>tranquillantia</i>	Asab tizimi faolligini pasaytiruvchi
Og'riq qoldiruvchi	<i>an- + alg-, -aesthesia</i>	<i>analgeticum,</i> <i>anaesthesia localis</i>	Og'riq impulsi yoki sezuvchanlikni yo'qotuvchi
Faollashtiruvchi ta'sir	<i>stimul-, cardiotonic-</i>	<i>stimulans,</i> <i>cardiotonikum</i>	Muayyan organ yoki tizim faolligini oshiruvchi

Farmakologik terminlardagi semantik guruhlashning lingvistik qimmati shundaki, *anti-* prefiksi yordamida yaratilgan har qanday yangi termin darhol o'zining semantik guruhiga — «qarshi ta'sir» toifasiga — mansubligini bildiradi. Bu terminologik tizimda *semantik taxminlanuvchanligi* deb ataladigan xususiyatni vujudga keltiradi: tizimni biluvchi mutaxassis noma'lum terminning ma'nosini morfemik tuzilishdan chiqara oladi.⁶

Jarrohlik va farmakologik terminlar o'rtasidagi semantik farqni quyidagicha umumlashtirib aytilish mumkin: jarrohlik terminlari *bajarilgan harakat va uning natijasiga* yo'naltirilgan bo'lsa, farmakologik terminlar

⁶Kondrat'ev D.K., Vylegzhanina O.E., Knyazeva Y.V. Latin and fundamentals of medical terminology. – Gordo: GrGMU, 2005. – 318 p.

dorining organizmga ko'rsatadigan ta'sir mexanizmi va yo'nalishiga yo'naltirilgan. Bu ikki semantik yo'nalish tibbiy terminologiyaning ichki tuzilishini aks ettiradi va terminlarni guruhlash orqali o'rganishning samaradorligini asoslaydi.⁷

Qiyosiy nuqtai nazardan qaraganda, lotin tilidagi jarrohlik terminlari ingliz tibbiy leksikasidagi mos birliklardan semantik jihatdan farq qilmaydi — masalan, *gastrectomia* (lotin) va *gastrectomy* (ingliz) bir xil semantik modelga tayanadi. Bu holat lotin terminologiyasining xalqaro semantik universalligini ko'rsatadi va o'zbek tibbiy ta'limida lotin terminlarini o'rganishning amaliy zaruratini yanada asoslaydi.⁸

Xulosa. Jarrohlik va farmakologik terminlarning semantik tahlili ikkita muhim xulosaga olib keladi. Birinchidan, jarrohlik terminlarida harakat-natijaviy semantika, farmakologik terminlarda esa funksional-ta'sir semantikasi yetakchi model hisoblanadi. Ikkinchidan, ushbu terminlar o'z semantik guruhlariga mansubligi morfemik darajada kodlanganligi sababli, mutaxassis noma'lum terminning ma'nosini tizimni bilish asosida taxmin qila oladi — bu tibbiy terminologiyaning ijobiy tizimiy xususiyatidir.

Tadqiqot natijalari tibbiy terminologiyani o'rgatishda semantik guruhlar bo'yicha yondashish usulining samaradorligini asoslaydi. Terminlarni alohida-alohida yodlatish o'rniga semantik model orqali o'rgatish bilimni yanada mustahkam va uzoq muddatli qiladi. Bu xulosaning amaliy ahamiyati tibbiyot va farmatsevtika ta'limida lotin tili kurslarini tashkil etishda namoyon bo'lishi mumkin.

⁷Inatullayeva R.Y. Lotin tili va tibbiyot terminologiyasi. — Namangan: Namangan Davlat Universiteti nashriyoti, 2021. — 184 b.

⁸Skinner H.A. The Origin of Medical Terms. 2nd ed. — Baltimore: Williams & Wilkins, 1961. — 437 p.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Leychik V.M. Terminovedeniye: predmet, metody, struktura. 3-ye izd. – Moskva: Izd-vo LKI, 2007. – 256 s.
2. Temmermann R. Towards New Ways of Terminology Description. – Amsterdam: John Benjamins Publishing, 2000. – 258 p.
3. Patton P. Medical Terminology: A Short Course. 8th ed. – Elsevier, 2017. – 432 p.
4. Rustamova S.Sh., Saydullayeva M.A., Abdullayeva R.M. Lotin tili va tibbiy terminologiya. – Toshkent: Nadir Nashr, 2020. – 256 b.
5. Boliyev M.N. Lotin tili va tibbiyot terminologiyasi. – Toshkent: Ilm Ziyo, 2010. – 210 b.
6. Kondrat'ev D.K., Vylegzhanina O.E., Knyazeva Y.V. Latin and fundamentals of medical terminology. – Gordono: GrGMU, 2005. – 318 p.
7. Inatullayeva R.Y. Lotin tili va tibbiyot terminologiyasi. – Namangan: Namangan Davlat Universiteti nashriyoti, 2021. – 184 b.
8. Skinner H.A. The Origin of Medical Terms. 2nd ed. – Baltimore: Williams & Wilkins, 1961. – 437 p.

